

МЕТОДОЛОГІЇ ПІЗНАННЯ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ ЯК НАУКОВО-ПРАКТИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ

Костицький Михайло Васильович,

доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) Національної академії правових наук України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України,
головний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії правових наук України

Стаття присвячена дослідженню юридичної методології як науково-практичного комплексу. Методологія визначається вченням про метод пізнання, сукупність прийомів дослідження, теорію чи концепцію, яка є основою певного методу пізнання.

Окрема увага у статті приділена двом підходам до юридичної методології: науковому та філософському. Перший розуміється як застосування загальнонаукових методів, другий полягає в тому, що принципи, закони і категорії філософії застосовуються для пізнання права, держави, їх генези, прояву, функціонування.

У статті згадуються концептуальний й інструментальний рівні методології правового пізнання. Концептуальний рівень охоплює парадигми, принципи, концептуальні підходи, теорії і концепції, що визначають загальний стан і спрямованість пізнання. Інструментальний рівень охоплює методи, концепти, категорії, поняття.

Методологія пізнання в юриспруденції визначається систематизованою сукупністю філософських і наукових теорій, концептуальних ідей (моделей), методологічних принципів, парадигм і методів.

Практика визначається автором перевіркою теоретичних концепцій і теорій. Водночас автор заперечує формулу «практика є критерієм істини»: практика може перевіряти істинність тих чи інших теоретичних міркувань, але не вона єдина визначає, що є істинним, а що ні.

За результатами проведеного дослідження автор доходить висновку про необхідність відмови від ієрархій методологій: немає методологій «вищих» і «нижчих».

Ключові слова: правова методологія, праворозуміння, юридична освіта, юридична практика.

Kostytskyi Mykhailo. Knowledge methodology in jurisprudence as a scientific and practical complex

The article studies legal methodology as a scientific and practical complex. The methodology is defined as the doctrine of a method of cognition, a set of research techniques, a theory, or a concept that is the basis of a particular method of cognition.

The article pays special attention to two approaches to legal methodology: scientific and philosophical. The first approach is interpreted as the use of general scientific methods, and the second one means that the principles, laws, and categories of philosophy are used to understand the law and the State, their genesis, manifestation, and functioning.

The article mentions the conceptual and instrumental levels of the legal cognition methodology. The conceptual level includes paradigms, principles, conceptual approaches, doctrines, and concepts that determine the general state and direction of cognition. The instrumental level includes methods, concepts, categories, and notions.

The cognition methodology in jurisprudence is determined by a systematic set of philosophical and scientific doctrines, conceptual ideas (models), methodological principles, paradigms, and methods.

The author defines the practice as a test of theoretical concepts and doctrines. At the same time, the author rejects the formula "practice is a criterion of truth": practice can verify the truth

of certain theoretical considerations, but it is not the only one that determines what is true and what is not.

Based on the study's results, the Author concludes that abandoning the hierarchy of methodologies is necessary: there are no "higher" and "lower" methodologies.

Key words: *legal methodology, legal understanding, legal education, legal practice.*

Юриспруденція є науково-практичним комплексом поряд з медициною, педагогікою, психологією, технікою, суть якого у нерозривному зв'язку теорії і практики, в тому, що теорія забезпечує розвиток практики, а остання забезпечує замовлення та ставить вимоги перед теорією.

Науково-практичний комплекс відзначається цілісністю, системністю, взаємовпливом, взаємозв'язками його складових, неможливістю існування теорії без практики і, навпаки, – практики без теорії. Тому і пізнання в цьому комплексі на теоретичному рівні чи на рівні практики теж взаємопов'язане. Пізнання при цьому проявляється як творча діяльність суб'єкта пізнання, орієнтована на отримання достовірних даних про об'єкт і предмет пізнання.

Залежно від функціонального призначення, характеру і вже наявного знання про об'єкт і предмет, засоби, методи і методології пізнання, воно може проявлятися як буденне, міфологічне, релігійне, художнє, філософське і наукове. Центральним аспектом пізнання є проблема істини як адекватного відтворення сутнісних характеристик об'єкта і предмета.

У структурі пізнавальної діяльності виділяється чуттєвий і раціональний рівні. Чуттєве пізнання пов'язане із функціонуванням органів відчуття і є результатом безпосередньої взаємодії суб'єкта і об'єкта пізнання. І це обумовлює конкретність, індивідуальність і ситуативність отриманого знання. Раціональне пізнання досягається завдяки логічним операціям за допомогою понять, суджень, умовисновків. Власне раціональне пізнання є основою наукового або теоретичного пізнання. У пізнанні також важливу роль відіграє інтуїція, яка є проявом безсвідомого.

В юриспруденції, як науково-практичному комплексі, проявляється як чуттєве, так і раціональне та інтуїтивне пізнання: іноді важко розмежовувати їх прояви як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Інакше кажучи: і в юридичній теорії, і в юридичній практиці можуть вико-

ристовуватись ті ж форми, рівні і методи пізнання. Останні пов'язані з методологією пізнання, яка в системі «метод – методика – методологія» виступає верхнім світоглядним рівнем, який базується на вже наявних теоріях, доктринах, концепціях.

Методологію часто плутають з методикою як технологією застосування того чи іншого методу пізнання. І цікаво, що в юриспруденції цим грішать більшість теоретиків і практиків. Показовим є те, що фахівці вищого рангу в юриспруденції все ж пов'язують методологію зі світоглядним рівнем пізнання.

Методологія як термін складається з двох слів, де метод розуміється як шлях до чогось, прослідковування, дослідження, спосіб досягнення мети, сукупність прийомів й операція теоретичного чи практичного освоєння дійсності, а логос – це поняття, вчення, наука. Тобто методологія – це вчення про метод пізнання, сукупність прийомів дослідження, теорію чи концепцію, яка є основою певного методу пізнання.

В юриспруденції сьогодні щодо методології пізнання виділяються два підходи: сциєнтичний (науковий) і філософський. Перший розуміється як застосування загальнонаукових методів, таких як системний, соціологічний, кібернетичний та інші в юридичній теорії (здебільшого) і практиці. Особливо популярним такий підхід був в останній чверті ХХ ст. Застосування загальнонаукових методів певною мірою збагачувало юридичну науку, однак їх застосування сприяло поширенню думки про відособленість юриспруденції, особливо її теоретичної частини.

Філософський підхід полягає в тому, що принципи, закони і категорії філософії застосовуються для пізнання права, держави, їх ґенези, прояву, функціонування. Філософський підхід домінував у 20-х р.р. ХХ ст. Пізніше він на півстоліття був ідеологічно заборонений та замінений радянським нормативізмом. Відроджений в 70-х р.р. ХХ ст. він поєднував пізнання в юриспруденції з методом матеріалістич-

ної діалектики як універсальним, єдино вірним й ієрархічно вищим за конкретно-і загальнонаукові методи.

Тотальну критику такої методології здійснив австрійський філософ і мислитель, автор ідеї методологічного анархізму Пауль Фейерабанд [1]. У своїй головній праці «Проти методологічного примусу» він порівнює методологію з ідеологічним примусом, силою, яка є зверхньою над людиною і державою і яка мусить бути скинута з цього п'єдесталу. Він відкидає піраміду методологій і відстоює право в першу чергу вченого вибирати чи творити методологію.

Впродовж кількох років Національна академія правових наук України готувала двадцятитомну Велику українську юридичну енциклопедію. Одним з перших вийшов том «Філософія права». Так, у наведеному томі в статті, присвяченій методології правового пізнання, йдеться знову про чотири групи методів такого пізнання: філософські, загальнонаукові, окремо – наукові та спеціальні методи пізнання. Хоча не вказується про ієрархію методів, все ж із тексту і контексту випливає, що така ієрархія існує. Актуалізується питання методологічного плюралізму та методології, які є прийнятими чи рекомендованими в рамках науково-дослідних програм. Ким прийняті, так ким рекомендовані?! Чи не йдеться у наведеному контексті про повернення до старих часів, коли методологія була «прийнята» і «рекомендована»?

Крім того, виділяються концептуальний й інструментальний рівні методології правового пізнання. Концептуальний рівень охоплює парадигми, принципи, концептуальні підходи, теорії і концепції, що визначають загальний стан і спрямованість пізнання. Інструментальний рівень охоплює методи, концепти, категорії, поняття, тобто інструменти, які охоплюють евристичну функцію.

Вбачається, що наведені фрагменти трактовки методології пізнання в юриспруденції є нічим іншим як прийнятою в догматичній теорії права тенденцією все класифікувати, розкласти на полиці, втиснути в поняття і категорії. Іншими словами «забетонувати», надати незмінної форми і змісту. Справа з методологією пізнання

в юриспруденції і простіша, і складніша. Простіша в тому, що немає потреби втискувати в рамки методології те, що стосується загальних засад епістемології, неперевічених і недоведених гіпотез чи фрагментів теорій вилучених із контексту чи «притягнутих за вуха» положень природничих наук.

Складність ситуації полягає в тому, що об'єкт і предмет пізнання в юриспруденції є вторинними. Право і практика його застосування не існують першопочатково і об'єктивно як об'єкти і предмети природничих наук. У праві і практиці його застосування значну роль відіграють суб'єктивні фактори. Право (та й закони і нормативні акти) творять люди, розділені історичними, культурологічними, економічними, фінансовими, політичними та іншими межами. Звичайно проявляється еволюційна інтеграція людства. Спроба прискорити цей процес через т.з. глобалізацію закінчилася крахом. Тому коли йдеться про юриспруденцію то принаймні у західній її моделі спостерігається інтеграція, взаємодія і взаємовпливи двох класичних систем: романо-германської (континентальної) та англо-американської. Діяльність міжнародних і європейських інституцій (в т.ч. судів) є тому підтвердженням.

Україна, яка взяла курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію теж долучена до цього процесу. Як результат – юриспруденція нашої країни і в теоретичному, і в нормативному виразі та в практичній площині право- і законозастосування стає подібною до європейської та західної у цілому.

Цікавим і показовим є факт, що європейські й всі західні юристи (особливо науковці) не дуже переймаються проблемами методології (як і проблемами філософсько-правовими взагалі). Вбачається, що це зумовлено прагматизмом західної культури взагалі та юридичної зокрема. Тим не менш накопичений західними юриспруденціями досвід і знання (та особливо результати юридичної практики) потребують теоретичного переосмислення й узагальнення. Тому і прослідковується зростання інтересу юристів до філософських та теоретико-правових досліджень.

Виходимо з того, що методологія пізнання в юриспруденції є систематизованою

сукупністю філософських і наукових теорій, концептуальних ідей (моделей), методологічних принципів, парадигм і методів. Іншими словами той, хто досліджує юридичну теорію і практику може здійснювати вибір між вже наявними вченнями чи теоріями, обирати розроблені на їх базі принципи і методи пізнання та застосовувати в своїй пошуковій діяльності.

Методологій і методів, які використовуються в юридичному пізнанні, може бути дуже багато. Ніхто з дослідників чи практиків не зобов'язаний дотримуватись «загальнообов'язкових», «рекомендованих» чи «неминучих» методологій і методів. У теоретичному пізнанні дослідник сам обирає ту теорію вчення і методи, які він використовуватиме або творить методологію самостійно (якщо він на це здатний).

В юридичній практиці ситуація дещо інша (складніша). Тут необхідним є застосування історичної, логічної, компаративної, лінгвістичної та можливо деяких інших методологій, необхідних при правозастосуванні. Практика є перевіркою теоретичних концепцій і теорій. Вбачається доречним відкинути формулу «практика є критерієм істини». Практика може перевіряти істинність тих чи інших теоретичних міркувань. Але не вона єдина визначає, що є істинним, а що ні. Практика може зорієнтувати теоретичні дослідження, виставляти певні замовлення перед теорією. Але юридична практика не меншою мірою як теорія є динамічна, змінна та така, що трансформується. І тому, аби вона була більш стабільною, для неї і рекомендується використання відносно стабільних методологій.

Одночасно вбачається необхідним констатувати: немає абсолютної, єдино

вірної і назавжди даної методології пізнання в юриспруденції. Вибір методологій пов'язаних із загальним і професійним рівнем дослідника чи юриста-практика. Теоретик сам обирає методи дослідження, що ґрунтуються на певній методології. Він «розташовує» методології «по горизонталі» чи творить з них систему, використовуючи навіть методи з різних методологій.

Метод матеріалістичної діалектики має бути вилучений з пізнання в юриспруденції як помилковий. Діалектичний метод (за Г.В.Ф.Гегелем) може використовуватись у філософсько-правових чи теоретичних дослідженнях досить обережно з огляду на його надзвичайну складність. Юристи звичайно більше схильні до використання догматичної методології.

З огляду на викладене можна зробити деякі висновки про те як і які методології пізнання в юриспруденції є доцільними і корисними:

1) необхідно відмовитися від ієрархій методологій: немає методологій «вищих» і «нижчих»;

2) методології слід розташувати по «горизонталі» і використовувати їх може теоретик на власний розсуд;

3) не обов'язково обмежуватися якоюсь методологією; можна використовувати методи з різних методологій; тобто методика конкретного теоретичного дослідження може виглядати як мозаїка методів;

4) методологія як вчення потрібна юристу-досліднику чи практику як інструмент для розвитку світогляду; він не зобов'язаний ставати «правомірним» нормативістом, юс натуралістом, герменевтиком, феноменалістом, позитивістом тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Feyerabend P.K. Against Method. Outline of an anarchistic theory of knowledge. London, 1975.